

42. Грушевський О. Гетьманські земельні універсали 1660-1670 років / Олександр Грушевський // Історично-географічний збірник. – К., 1927. – Т. 1. – С. 53-92.
43. ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 14954.
44. Грушевський О. Суличівка на Чернігівщині XVII-XVIII ст. / Олександр Грушевський // Історично-географічний збірник. – К., 1929. – Т. 3. – С. 17-32.
45. ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 14832.
46. ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 1225.
47. Заруба В. Знищення київської школи істориків Михайла Грушевського / В. Заруба // Сучасність. – 1996. – № 5. – С. 105-116.
48. ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 11828.
49. ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 11743.
50. ІР НБУВ. – Ф. Х. – Спр. 11612.
51. Історія Національної академії наук України. 1929-1933: Документи і матеріали. – К.: [б.в.], 1998. – 544 с.

Трубчанинов С. В. Александр Грушевский и становление украинской исторической географии в 1919-1931 гг.

В статье анализируется деятельность Александра Грушевского (1877-1942) как организатора и активного участника историко-географических исследований в системе Украинской Академии наук в 1919-1931 годах. Во-первых, идет речь о его руководстве Постоянной комиссией для составления историко-географического словаря Украинской земли, которую он возглавил в марте 1919 года. А. Грушевский также был руководителем историко-географической подсекции исторической секции научно-исследовательской кафедры истории Украины, членом многих комиссий ВУАН. Совместно с М. Грушевским редактировал "Труды исторической секции", был членом редколлегии журнала "Украина", "Записок историко-филологического отделения ВУАН". На протяжении 1927-1931 гг. под его редакцией вышло 4 тома "Историко-географического сборника". Плодотворная деятельность ученого на ниве исторической географии оборвалась вначале 1930-х гг. в связи с разгромом исторических учреждений ВУАН.

Ключевые слова: Александр Грушевский, историческая география, комиссия Украинской Академии наук, историко-географический словарь, "Историко-географический сборник".

Trubchaninov S. V. Oleksander Hrushevskiy and the establishment of the Ukrainian historical geography in years 1919-1931

The article examines the activities of Oleksander Hrushevskiy (1877-1942) – organizer and active participant in the historical-geographical research in the system of the Ukrainian Academy of Sciences in 1919-1931, first of all we are talking about his leadership of the Standing Commission for the compilation of historical-geographical dictionary of the Ukrainian lands, which he led in March 1919. O. Hrushevskiy was in charge of historical-geographical research of the Department of history of Ukraine, was a member of many commissions of the Ukrainian Academy of Sciences. Together with M. Hrushevskiy edited the works of the historical section, was a member of the editorial board of the magazine "Ukraine", "Memoirs of the historical-philological Department of the all-Ukrainian Academy of Sciences". During 1927-1931, under his editorship were released 4 volumes of "Historical-geographical collection". The fruitful activity of the scientist in the field of historical geography ended in the early 1930s due to the defeat of historical institutions all-Ukrainian Academy of Sciences.

Keywords: Oleksander Hrushevskiy, historical geography, the commission of the Ukrainian Academy of Sciences, historical-geographical dictionary, "Historical-geographical collection".

УДК 94(477):329.285:82-3"192"

О. М. Зеленьак

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ НЕСТОРА МАХНА У РАДЯНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 20-х РОКІВ

У статті досліджується процес формування радянською верхівкою образу Нестора Махна. Характеризується зміна радянської концепції від позитивної оцінки Махна до проголошення його поза законом як «дезертира» і «зрадника», де створюється і утверджується образ Махна як кримінальника, а не політичної фігури. На прикладі художньої літератури 20-х років розглядається інтерпретація образу з точки зору різних поглядів на махновщину. Розповідається про створення портрету «батька» Махна спочатку природним шляхом, а потім під диктатом пануючої ідеології, коли він став цілеспрямованим і необ'єктивним.

Ключові слова: Нестор Махно, махновщина, анархізм, громадянська війна.

Махно та махновщина є одним із символів світового анархістського руху, а махновський рух одним зі значних в громадянській війні в Україні. У радянській історіографії і в художній літературі він трактувався однозначно – як куркульсько-бандитська контрреволюція, спрямована проти утвердження радянської влади, комуністичного ладу. Після розпаду Радянського Союзу і краху комуністичної системи історики намагалися відійти від цієї концепції і розцінювали махновщину як самозахист селянства від політики воєнного комунізму. Адже відомо, що Нестор Махно неодноразово виступав у союзі з військовими об'єднаннями Червоної Армії, вніс значний вклад у розгром об'єднаних внутрішніх та зовнішніх антирадянських сил.

Сталося так, що Нестор Махно воював практично з усіма владами, які існували на Україні в 1918-1921 роках, відстоюючи лише інтереси повсталого селянства, щоразу повертаючи зброю проти тих, хто становив для нього найбільшу загрозу. І воно шанобливо назвало Махна «батьком», і він із гордістю підписувався саме так [1].

Образ Нестора Махна кардинально змінювався в різні роки. Радянська концепція про Махна і його армію складалася ще в роки громадянської війни під впливом В. Леніна, а також постанов про них центральних партійних і радянських органів [2].

У 1918 – першій половині 1919 року, коли загони Махна воювали на боці Червоної Армії, її командуючий в Україні В. Антонов-Овсієнко давав їм позитивну оцінку [3]. До липня 1919 року ще з'являлися хвалебні статті щодо махновців в центральній і місцевій комуністичній пресі. А після VIII з'їзду РКП(б) наприкінці березня 1919 року, на якому відбувся розгром «воєнної опозиції», Ленін потребував ліквідації махновських формувань [4, с. 283]. Після цього, як по сигналу, комуністична преса розгорнула широку анти махновську кампанію. Відтепер невдачі махновської бригади Червоної Армії висвітлювали як відкриту контрреволюційну зраду.

Після ліквідації Махном «григор'ївщини» відношення до махновців дещо змінилося, та з початком розгрому Денікіна було знову підтверджено курс на ліквідацію махновських формувань, а вони знову оголошені поза законом як «дезертири» і «зрадники» [5]. І, врешті-решт, наприкінці 1920 року вони були оголошені «ворогами Радянської Республіки і Революції» [6, с. 780-781].

Таким чином, з початку 20-х років не лише в художній літературі, але і в історичних працях створюється і утверджується образ Нестора Махна як кримінальника, а не політичної фігури. Ім'я «махновець» стало прозивним для різного роду бандитів, що бунтували без особливих цілей і програми, просто через свою природну схильність до грабунків, руйнувань, заворушень [7].

Радянський режим хотів переробити його ім'я. Махновщину характеризували як анархістський рух, за яким стояли дві-три тисячі обмежених людей: мародерів, вбивць, які боролися проти пролетарської держави [8]. Про неї згадувати заборонялося, вивчати – тим більш.

У книгах і кіно Нестора Махна в основному описували як ватажка вічно п'яної гуляйпільської вольниці [9]. Доказом цього є також цитата, наведена В. Савченко у своїй статті, із замітки до бердянських «Известий», у якій стверджувалося, що «...у Махно нет программы, как у Петлюры. Он просто носится с места на место, находя дикое удовольствие в удалы разгулов и убийств. Это был ненормальный человек, находящий упоение в зверских убийствах» [7].

Однак в реальному житті Нестор Махно був далеко не карикатурною особистістю, а одним із найнебезпечніших ворогів як для більшовиків, так і для решти військово-політичних сил, діючих на той час на території України. Офіційна пропаганда в СРСР зображала Махна та його соратників бандитами і антисемітами. Яскравий приклад – трилогія О. М. Толстого «Ходіння по муках» [10], в якій показано взяття махновцями Катеринослава і за мотивами якої двічі знятий однойменний кінофільм «Ходіння по муках» [11].

Трилогія «Ходіння по муках» – це роман про російську інтелігенцію, про її шлях до Жовтневої революції. Робота над епопеєю тривала більше 20 років, від однієї епохи до іншої, від громадянської війни до Вітчизняної.

Олексій Толстой приводить колоритний опис батька Махна – комічну кальку, списану з героїв популярного в кінці XIX століття жанру вікторіанського «чорного роману».

У цьому романі Нестор Махно постає перед нами як тип, безсумнівно, патологічний, озвірілий маніяк, нелюдь. «Махно гулял. В добытой после налета на Бердянск гимназической форме колесил на велосипеде напоказ всему городу, или вместе со своим адъютантом Каретником пел песни под гармонь, шатаясь по улице, или появлялся на базаре, злой и бледный, ища ссоры, но все от него прятались, зная, как легко у него из кармана штанов вылетает револьвер. Дюжие махновцы, не боящиеся ни бога, ни черта, увидев его около карусели, слезали с деревянных коней и пускались наутек... По всему Гуляй-Полю шли разговоры, что батька за последнее время стал много пить и как бы не пропил армии» [10]. А у відомій екранізації роману [11] епізод з катанням на каруселі навіть посилений. Махно не тільки катається на каруселі, а й стріляє по перехожих з револьвера.

Ще одним твором, що передає ставлення радянської влади до Нестора Махна, являється поема Е. Багрицького «Дума про Опанаса» [12].

У цьому творі показано, як громадянська війна позбавляла просту людину можливості мирно працювати на землі, безжалісно калічила долі. Багрицький розповів у поемі про подвійні стандарти політики більшовиків у ставленні до селянства, закарбував діяння влади, що згодом, відповідно до загальної ідеологічної установки, старанно замовчувалися. Безсумнівний інтерес у «Думі» викликає бачення поетом подій громадянської війни на Україні, його оцінка ролі окремих історичних фігур у цьому процесі [13].

У «Думі про Опанаса» показано трагічне протиборство українського сільського хлопця Опанаса, який мріє про тихе селянське життя на своїй вольній Україні, та комісара-єврея Йосипа Когана, який обстоює «вищу» істину світової революції.

Нестор Махно у цій поемі виглядає настільки ж непривабливо, як і в трилогії О. Толстого. І безпосередньо. І опосередковано. Через головного героя «Думи» селянського сина Опанаса:

*«Зашумело Гуляй-Поле от страшного пляса, –
Ходит гоголем по воле скакун Опанаса.
Опанас глядит картиной в папахе косматой,
Шуба с мертвого раввина под Гомелем снята.*

*Шуба – платье меховое распахнута – жарко!
Френч англійського покроя добыт за Вапняркой.
На руке с нагайкой креп кой жеребьячье мыло;
Револьвер висит на цепке от паникадила.
Опанасе, наша доля туманом повита, –
Хлеборобом хочешь в поле, а идешь – бандитом!
Полетишь дорогой чистой, залетишь в ворота,
Бить жидов и коммунистов – легкая работа!
А Махно спешит в тумане по шляхам просторным,
В монастырском шарабане, под знаменем черным.
Стонот стонет Гуляй-Поле от страшного пляса –
Ходит гоголем по воле скакун Опанаса...» [12].*

Гротескно негативний образ Махна показаний також в пригодницькій повісті Павла Бляхіна «Червоні дияволята» [14].

Повість про червоних дияволят Бляхін написав у 1921 році. Описані події відносилися до періоду нещодавно завершеної Громадянської війни і відбувалися на Україні на тлі бойових дій Першої кінної армії Будьонного проти війська Нестора Махна. У повісті йдеться про те, що в одному з українських селищ живуть два підлітки, брат і сестра – Мишко і Дуняша. Раптово селище піддається нападу банди Махна. Хлопці вирішують сколотити невеликий загін. З цього моменту починаються героїчні пригоди трьох юних розвідників, бійців Першої кінної армії. Підлітки здійснюють ряд неймовірних подвигів (аж до піймання батька Махна, чого в реальності не було), виходять переможцями зі смертельних ситуацій, своєю самовідданою служінням справі революції домагаються високого визнання Республіки та нагородження орденом Бойового Червоного Прапора.

Книга «Червоні дияволята», надрукована в 1922 році, а за нею і однойменний фільм [15], що вийшов у 1923 році, відразу ж стали популярною і неодноразово перевидавалася. Та автор у ній показав Нестора Махна саме таким, яким його бачила влада. З перших же сторінок повісті ми читаємо: «В Гуляй-Поле и по всей Екатеринославской губернии разгуливали и грабили мирных жителей банды знаменитого на Украине батьки Махно. Действуя в тылу Красной армии, эти банды приносили неисчислимый вред советскому народу: устраивали еврейские погромы, грабили базы снабжения, убивали советских работников, особенно большевиков и красных партизан. Деревенские богачи и буржуи всячески помогали им в борьбе против Советской власти. Они хотели вернуть старый режим, царя и помещиков» [14, с. 211].

А розповідаючи про напад Махна зі своїми головорізами на село, автор говорить, що банда безчинствує: «Бандити вривалися у двори і хати, грабували пожитки, звертали голови гусям і курям, гнали овець і корів. Але, дивна річ, хати куркулів і сільських багатіїв нальотчики не чіпали» [14, с. 208].

Тобто Махно постає перед нами як бандит та головоріз, для котрого не існує жодних обмежень. А перед радянськими читачами поставала така картина: махновці тільки те й робили, що пили, грабували і влаштовували єврейські погроми [16], а сам батька являв собою ідеал анархізму (у романі О. М. Толстого в такій формулі: «Тоді по лугах будуть бродити жінки і коні» [10]).

Повість та її екранізація були зустрінуті з захватом. Поет Микола Асєєв присвятив цій стрічці вірш, в якому глядач-скептик зізнається: «Вперше вилиці в позіху не болять від нашої радянської картини...» «Перший фільм революції» – так назвала свою захоплену рецензію «Кіногазета». Картина «Червоні дияволята» звісно ж сподобалася Володимирі Іллічу Леніну, так як виражала офіційну позицію радянського керівництва [17].

Починаючи з 20-х років ХХ століття, десятиліттями навколо імені батька влада влаштовувала димову завісу з замовчувань, спотворень, фальсифікацій, нахабної брехні і наклепу. Переконаного, як і всі анархісти, інтернаціоналіста зображували антисемітом. Але антисемітизм, який вони чинили, роблячи єврейські погроми, – неправда. Адже серед бійців Махна за національним складом євреї займали за чисельністю четверте місце, а контррозвідку очолював відомий в Одесі Лев Задов [16]. Образ Махна був потрібен радянській пропаганді, адже на противагу йому дії радянського керівництва поставали як справедливі і послідовні.

Особистість Махна приваблювала багатьох письменників. Вперше махновщина була описана письменником М. Ірчаном в історико-публіцистичному творі «Махно і махнівці» [18]. А у 20-30-х рр. його образ постає у творах українських та зарубіжних письменників, характерною ознакою яких є те, що вони написані свідками цих подій, а часто і учасниками – людьми, які мали контакти з махновцями або чули розповіді тих, хто знав їх особисто. Серед них можна назвати твори В. Сосюри, В. Підмогильного, Г. Косинки, М. Хвильового, К. Поліщука, Ю. Яновського, що з'явилися ще до початку масового тиражування більшовицькою ідеологією зловісного портрета п'яного, розпатланого, несамовитого гуляйпільського «батька».

Та не всі письменники були на боці радянської влади. Вони, в основному, являлися сучасниками Махна та свідками тих подій. Тож характерною ознакою художніх творів 20-30-х років є те, що часто їх автори мали безпосередні контакти з махновцями або чули розповіді тих, хто знав їх особисто. Серед них можна назвати твори В. Сосюри, В. Підмогильного, Г. Косинки, М. Хвильового, Ю. Яновського тощо. Усі вони з'явилися ще до початку масового тиражування більшовицькою ідеологією зловісного портрета п'яного, розпатланого, несамовитого гуляйпільського «батька».

Одним з таких авторів, що написали свій твір ще до заборон і спалювань імені Нестора Махна, є Клим Поліщук, який після подій 1917 року дуже перейнявся соціалістичними ідеями, працював у різних революційних організаціях Житомирщини, а згодом, тікаючи від переслідувань, дістався до Галичини, де займався виключно письменством.

Роман Кліма Поліщука «Гуляйпільський батько» [19] був написаний автором у Львові, а побачив світ у 1925 році, чим викликав особливий читацький інтерес.

У романі описуються події під час громадянської війни. А герої роману змушені жити, боротися, кохати і гинути в умовах Революції.

Образ Нестора Махна можна було побачити в легендах, переказах і бувальщинах, якими обростало це ім'я. А легенда, що лежить в основі роману Поліщука, можливо, є власною версією автора, тобто має літературне походження.

Роман складається з двох частин. У першій описується образ Махна, його життєвий шлях напередодні Революції. Автор ґрунтовно змальовує генеалогію роду Махна, доводить, що Нестор прийшов у цей світ із «запрограмованою грішною душею» і намаганням змінити навколишню дійсність, він трактує повагу повстанців до «батька» саме тим, що останній не бажав ніякої влади, мріяв про особисту свободу для кожного. У першій частині автор експериментує у пошуках поєднання фантастики і реалій тогочасних подій.

Друга частина роману більше співвідноситься з історичною достовірністю і містить описи численних військових походів Махна, боротьби з гетьманським військом і його союзниками – німецькими інтервентами, протистояння Нестора Махна та отамана Григоренка. Кульмінацією стало історично достовірне зображення вбивства Григоренка (Григор'єва).

З самого початку роману видно наскрізну лінію сюжету – «Дух руйнуючий є дух будуєчий» [19, с. 9]. А також автор описує справжню сутність радянської влади і те, чого вона прагнула від Революції. Про це свідчать слова з твору: «Революція... є лише засіб, а не мета! Ви, соціалісти, бачите в Революції лише те, що дає вам змогу створити у ній свою владу, а тим самим витворити новий режим і змусити всіх терпіти його, що фактично рівняється контрреволюції...» [19, с. 10-11].

Автор вміло показує, як борються думки і уявлення про цю Революцію у різних представників суспільства. Бо посланець «совіту» військових і робітничих депутатів має власну думку з цього приводу: «Ми боремося за право робітників й селянської маси для того, щоб вона стала вільною..., але бачити в цьому якийсь новий режим, що рівнявся б контрреволюції, дійсно щось незрозуміле...» [19, с. 12].

Письменник вдало підкреслює позицію народу про те, що йому не треба ніякої війни, ні Ради, ні максималістів, ні чогось іншого, що лягало б на простий народ ярмом державних обов'язків. Він надто довго терпів, щоб тепер погодитися на нове поневолення.

Клим Поліщук дає нам суттєву характеристику Нестора Махна. Він неодноразово акцентує увагу читача на його вмінні впливати на людей, передавати словами «багато певності і сили». Махно постає перед нами як народний заступник. А в традиціях вольниці на гуляйпільській землі, в запорозьких степах, у підтримці земляків автор вбачає джерело непереможності та живучості махновського руху [1].

Письменник, котрому довелося самому зіткнутися з гоніннями радянської влади, бачить у Несторі Махно неординарну особистість, яка в змозі повести за собою людей [20]. Не зважаючи на таке прихильне ставлення до гуляйпільського «батька», автор зміг донести нам суть тих страшних подій, у які був втягнутий кожен, кому була не байдужою майбутня доля українців.

Особливість твору К. Поліщука полягає в тому, що він описував ту епоху з суто української перспективи. Автор не завуальовує загальний абсурд тієї війни та революції, незважаючи на шляхетні цілі, що їх викликали.

Так як книга «Гуляйпільський батько» була написана під час Львівського періоду творчості Поліщука, то була і видана вона у Львові. Та після приєднання Галичини до Радянської України всі твори письменника були заборонені і вилучені з бібліотек, цей роман не став винятком [21]. І це зрозуміло. Адже, автор роману у своїй праці описує зовсім не ту сторону, яка була вигідною для радянської влади. Образ Махна як негативний, або навіть ганебний, був потрібен радянській пропаганді, бо на противагу йому дії радянського керівництва поставали як справедливі і послідовні.

Таким чином, у романі «Гуляйпільський батько» письменник змальовує широку панораму громадянської війни, створює образи ватажків протиборчих сил, художньо втілює особливості українського національного менталітету – демократизм та прагнення до свободи. А будучи свідком тих подій, Клим Поліщук залишив одне з небагатьох ретельне і правдиве художнє дослідження махновщини та реалістичний образ гуляйпільського «батька». Тож можна стверджувати, що автор об'єктивно передав риси Нестора Махна та Української революції ще до того, як Україною прокотилася хвиля замовчувань та викривлень тієї історії [1].

Варто сказати, що Махно був наділений в народній уяві фантастичними рисами і якостями, а в офіційній історіографії радянського періоду – це постать ворога, політичного авантюриста, бандита. Обидва підходи створюють спотворений образ не лише однієї людини, а й такою соціального явища, як махновщина.

І хоча радянська художня література 20-х років характеризується негативним описом Нестора Махна і бійців його повстанської армії, деякі автори змогли віднести махновців до героїв громадянської війни, як, наприклад, сучасник Махна Сергій Єсенін, котрий у поемі «Країна негідників» [22] пише, що особистість Махна і його ідеї були вельми популярні серед селянства:

*«И в ответ партийной команде,
За налог на крестьянский труд,
По стране свищет банда на банде,*

*Волю власти считая за кнут.
И кого упрекнуть нам можно?
Кто сумеет закрыть окно,
Чтоб не видеть, как свора острожная
И крестьянство так любят Махно?..»*

Махно був прямо зображений у цій поемі під ім'ям бандита Номаха (про що свідчив сам поет). Єсенін навіть хотів назвати поему іменем цього героя: Но-мах і значить Мах-но; поет просто переставив склади прізвища.

Безперечно Нестор Махно займає свій п'єдестал у галереї видатних особистостей ХХ століття. Адже в його особі були сконцентровані воля, бажання і енергія широких мас. Ще за життя про нього склалися численні легенди, перекази, бувальщини, пісні. Портрет «батька» Махна творився засобами наукової і художньої літератури, і якщо в перші пореволюційні роки цей процес був природним, то потім, під диктатом пануючої ідеології, він став цілеспрямованим і необ'єктивним [1].

Творчий доробок письменників 20-х рр. залишив для нащадків реалістичну прописаність образу відомого повстанського отамана України, який зумів створити одну з найбоєздатніших армій громадянської війни, багатовимірність характеру, вдачі Нестора Махна, встиг об'єктивно передати їх ознаки, надати художньої переконливості феномену вождя селянських мас до того, як почалося його брутально-глумливе спотворення.

Джерела та література

1. Михайлюта В. П. Образ Нестора Махна в творах українських письменників. Наукова достовірність і художній домисел : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 [Електронний ресурс] / В. П. Михайлюта; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 1999. – 20 с.
2. Тимошук А. В. Анархо-коммунистические формирования Н. Махно. Сентябрь 1917 – Август 1921 гг. [Электронный ресурс] / А. Тимошук. – Режим доступа до ст. : <http://www.makhno.ru/lit/book8.php>.
3. Антонов-Овсеенко В. А. Записки о гражданской войне [Электронный ресурс] / Владимир Антонов-Овсеенко. В 4 т. – М.-Л. : б/в, 1928-1933. Режим доступа до кн. : http://militera.lib.ru/h/antonov-ovseenko_va01/index.html.
4. Ленин В. И. Письма (октябрь 1917 – июнь 1919) / Владимир Ленин // ПСС. – Т. 50.
5. Гражданская война на Украине 1918-1920: Сб. документов и материалов. В 3 т. 4 кн. - К., 1967.
6. Гражданская война на Украине 1918-1920: Сб. документов и материалов. – Т. 3. – К., 1967. – С. 780-781.
7. Савченко В. А. Измена «Батьки» Махно и «Железная метла» Л. Д. Троцкого (Причины и следствия махновского мятежа 1919 г.) [Электронный ресурс] / В. Савченко. Режим доступа до ст. : <http://www.makhno.ru/st/106.php>.
8. Белаш А. В., Белаш В. Ф. Дороги Махно: исторические повествования / А. Белаш, В. Белаш. – К.: б/в, 1993. – 592 с.
9. Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920 рр. В трьох томах. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1967 р.
10. Толстой А. Н. Хождение по муках [Электронный ресурс] / Алексей Толстой. Режим доступа до ст. : http://az.lib.ru/t/tolstoj_a_n/.
11. Хождение по мукам. Экранизация [Электронный ресурс]. Режим доступа до фільм. : <http://kinofilms.tv/film/xozhdenie-romukam-serial/31738/>.
12. Багрицкий Э. Дума про Опанаса [Электронный ресурс] / Эдуард Багрицкий. Режим доступа до тв. : http://lit.peoples.ru/poetry/eduard_bagriskiy.
13. Сахновська Л. М. «Дума про Опанаса» Е.Г.Багрицького: ідейно-образна структура : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.02 [Электронный ресурс] / Л.М. Сахновська; Тавр. нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. – Сімф., 2002. – 20 с. – укр. Режим доступа до дис. : <http://www.dissert.com.ua/contents/3542.html>.
14. Бляхин П. Красные дьяволята / Павел Бляхин // Огненные годы. – М. : Правда, 1986. – С. 203-296.
15. Красные дьяволята. Экранизация [Электронный ресурс]. Режим доступа до фільм. : <http://www.youtube.com/watch?v=oFU6jyJdlZs>.
16. Рябов П. Сергей Мосияш. Одиссея Батьки Махно [Электронный ресурс] / Петро Рябов // Автоном. – Краснодар, 2003 – январь. Режим доступа до ст. : <http://www.makhno.ru/st/92.php>.
17. Фочкин О. От «Красных дьяволят» до «Неуловимых мстителей» [Электронный ресурс] / О. Фочкин // Читаем вместе. – 2011 – декабрь. Режим доступа до ст. : <http://www.chitaem-vmeste.ru/pages/material.php?article=285&journal=98>.
18. Ірчан М. Махно і махнівці [Электронный ресурс] / М. Ірчан // Архів старих газет. Режим доступа до вид. : <http://oldnewspapers.com.ua/node/499>.
19. Поліщук К. Гуляйпільський батько / Клим Поліщук. – Львів: Фенікс, 1991 р. – 221 с.
20. Качуровський І. Клим Поліщук. З тих, хто повернувся, щоб померти [Електронний ресурс] / І. Качуровський // Радіо Свобода. – 2014 – вересень. Режим доступа до ст. : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24500353.html>.
21. Костира Б. Лірик і майстер великих жанрів [Електронний ресурс] / Б. Костира // День. – 2011 – вересень. Режим доступа до ст. : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/lirik-i-mayster-velikih-zhanriv>.
22. Єсенін С. Страна негодяев [Электронный ресурс] / Сергей Есенин. Режим доступа до тв. : <http://bookmate.com/books/JJJCkc40>

Зеленяк Е. Н. Интерпретация образа Нестора Махно в советской художественной литературе 20-х годов

В статье исследуется процесс формирования советской верхушкой образа Нестора Махно. Характеризуется изменение советской концепции от положительной оценки Махно до провозглашения его вне закона как «дезертира» и «предателя», где создается и утверждается образ Махно как уголовного, а не политической фигуры. На примере художественной литературы 20-х годов рассматривается интерпретация образа с точки зрения разных взглядов на махновщину. Рассказывается о создании портрета «батьки» Махно сначала естественным путем, а затем под диктатом господствующей идеологии, когда он стал целенаправленным и необъективным.

Ключевые слова: Нестор Махно, махновщина, анархизм, гражданская война.

Zelenyak O. M. The interpretation of Nestor Makhno's image in the Soviet literature 20s

This article describes the formation of the image of Nestor Makhno by the Soviet power. It characterizes the change of the Soviet concept from positive estimation of Makhno to his proclamation out of Ian as a «deserter» and «traitor», which creates and confirms the image of Makhno as a criminal, not a politician. On the example of fiction 20s the interpretation of this image is shown from the different of views on «Makhnovshchyna». The article tells about the creation of «father» Makhno's portrait in a natural way at first and then it became purposeful and unobjective under the pressure of reigning ideology.

Keywords: Nestor Makhno, «Makhnovshchina», anarchism, civil war.

УДК 94:821.161.2'05-94(477.63)"192/193"

С. О. Звілінський

РАДЯНСЬКА РЕВОЛЮЦІЙНА МЕМУАРИСТИКА 1920–30-х рр. (НА ПРИКЛАДІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ІСТПАРТУ)

У статті показано витoki, а також процес складання комплексу писемних нарративних джерел з історії Громадянської війни в Росії, за період 1920-30-х рр. Основна увага в ній приділена Комісії з історії Жовтневої революції та історії Комуністичної партії (Істпарту) – котра являлась ключовою структурою, що займалась збором та обробкою джерел даного виду. На прикладі Катеринославського (Дніпропетровського) істпарту прослідковано трансформацію функцій даних інституцій, методу та принципи їх роботи.

Ключові слова: Істпарт, писемні нарративи, мемуарні джерела, спогади, революційне мемуарописання, пропаганда.

Протягом радянського періоду мемуарна література з історії Жовтневої революції та Громадянської війни була досить поширеним видом наочної ілюстрації історичної дійсності. Крім того, вона носила виражені пропагандистські функції та функцію виховання в дусі героїзму, як правило, на прикладах самопожертви. Особливо вагома роль відводилась даним джерелам в контексті краєзнавчих досліджень. Вони використовувались як ілюстративний матеріал для підтвердження окремих положень офіційної концепції радянської історіографії.

Попри несправедливе, певне скептичне ставлення на сучасному етапі до зразків радянської революційної мемуаристики, вона продовжує використовуватися в тематичних дослідженнях з історії Української революції. Однак, належного джерелознавчого осмислення даного корпусу джерел в українській історіографії обмаль. Ситуативному аналізу вони піддаються в контексті наукових розробок з їх залученням.

Незаперечним є той факт, що однією з головних умов правильного використання будь якого джерела, є з'ясування логіки та історичного контексту в якому воно було створене. Особливо це твердження актуалізується в процесі використання писемних нарративних джерел, враховуючи високу ступінь властивого їм суб'єктивізму.

Перші два десятиліття радянської влади в Україні були досить плідними в плані продукування текстів мемуарного характеру. Основною структурою радянської партійної історичної науки в 1920-30-х рр., в завдання якої входило збирання спогадів учасників та очевидців подій Громадянської війни на місцях, були істпарті. Діяльність даних інституцій вирізняється впровадженням нових ідей, підходів, дослідницьких методів, що викликали та продовжують викликати неоднозначні оцінки як радянських так і сучасних науковців.

Тож, метою даної роботи, є відстеження механізмів та методик збору і опрацювання істпартами корпусу писемних нарративних джерел, що без сумніву визначало їхню інформативну цінність. Важливим є з'ясування специфіки трансформацій функцій істпартів від історико-партійних до пропагандистських, вивчення як об'єктивних так і суб'єктивних чинників, що відігравали вагому роль в процесах продукування джерел мемуарного характеру в 1920-30-х рр., мотиваційних норм якими керувалися автори таких текстів для їх написання.

Подібні студії є необхідною передумовою впровадження радянської революційної мемуаристики до сучасних наукових досліджень.

Поставлені цілі дослідження розкриваються на прикладі діяльності Катеринославського (пізніше Дніпропетровського) істпарту, котрий був одним з найпотужніших в межах Південноукраїнського регіону, та ступінь архівної збереженості матеріалів якого, дозволяє зробити це в повному обсязі.

Структурі та функціонуванню істпартів (як центрального так і республіканських) у радянський період було присвячено значну кількість робіт. Як правило, такі дослідження почали з'являтися в другій половині ХХ ст. після ХХ з'їзду КПРС. Більш сприятливі, в порівнянні з сталінським періодом, умови для розвитку радянської історичної науки дали поштовх для інтенсивної наукової розробки даної тематики. В цей час з'являються роботи в яких діяльність істпартів стає предметом спеціального вивчення.

Серед найбільш ґрунтовних наукових робіт на теренах радянської України варто відзначити роботи Сарбея В. [1; 2], Кашкіна Б. [3], Щедріної Д. [4], Комаренко Н. [5]. Вказані дослідники вивчали різні аспекти